

A lélek (húlt) helye

Tóth Krisztina: *A majom szeme*

Magvető Könyvkiadó, 2022

A majom szeme nagyon különös cím, semmit nem árul el, sőt majdhogynem félrevezet azzal a regénnyel kapcsolatban, melyet megnevez. Asszociációs mezeje igen nagy, így némi bizonytalanságot okozhat az olvasóban, nem egyértelmű, hogy miről is szól majd. A regény témája kérdéses lehet, viszont a színvonal garantált, Tóth Krisztina, ahogy eddig, úgy most is az irodalmi élvonalba tartozó szöveget hozott létre. Ebben ezúttal sem kell csalódnia senkinek.

De mégis, mire vonatkozik ez a meglehetősen enigmatikus cím? A regényt olvasva hamar kiderül, miről van szó pontosan, a birtokos jelzős szerkezet egy híres-hírhedt állatkísérletre utal, melyre maga a szöveg eléggé pontosan hivatkozik: „A fotót dr. Robert White csapatának egyik tagja készítette azt követően, hogy 1970-ben végrehajtották az első olyan, sikeres fejátültetést, ahol a majom a beavatkozást követően pislogni és mozogni is képes volt. Sőt, ahogyan a képen látszott, érzekelte is a környezetét, a tekintete szinte emberi érzelmeket tükrözött.” A morbidnak tűnő és számos etikai problémát felvető kísérlet egyik elszenvedőjéről készült fotó a regény egyik központi motívuma, a beavatkozáson átesett rézuszmajomról készült felvétel a pszichiáter-főhős kedvenc képe, melyet kisgyermekkorra óta őriz, majd ki is tesz a munkahelyén, illetve a lakásában. A képen látható majom tekintete azért érdekes, mert azt a pillanatot rögzíti, amikor a „meggyötört testbe egyszer csak megérkezett, pontosabban visszatért a csodálkozó, a világ lehetetlenségén megütköző, ámuló lélek”. Egy pszichiáter esetében az öntudatra ébredés,

a lélek láthatóvá válása érthető okokból nagyon fontos mozzanat, de a főhős számára még ennél is lényegesebb: mintha azt a lelket sikerült volna áttételes módon megragadni és egy fotón rögzíteni, ami belőle hiányzik. A legárnyaltabban bemutatott szereplőről ugyanis a történet előrehaladtával lassanként derül ki, hogy rendkívül nárcisztikus személyiség, sőt, talán pszichopátának nevezni sem túlzás. Mindenén és mindenkin átgázol, az empátia, az együttérzés teljes hiánya jellemzi, és bár nagyon megnyerő, az elvárásokat kiválóan ismerő férfi, mégis benne semmi, ami emberivé tehetné.

A sármos és népszerű hős, dr. Kreutzer azért tud sikeres lenni, mert az őt körülvevő világ is nárcisztikus és végtelenül önző, mindenki bezárkózik a saját kis életébe, embertársai iránt a legcsekélyebb érdeklődést sem mutatja. A szeretet és a szerelem fénye is csak halványan pislákol ebben a világban, mely valójában egy disztópia. Bár a szerző negatív jövőt vázol fel, ez a disztópikus társadalom nagyon is ismerős lehet, egyáltalán nem tűnik távolinak, mintha már félig-meddig most is ebben élnénk vagy efelé tartanánk. Egy polgárháború utáni világ jelenik meg *A majom szemében*, egy olyan nemzet, melyet egy diktatórikus vezető irányít, s melyben a társadalom atomjaira hullott. A város és az ország sincs megnevezve, de annyi tudható, hogy néhány lakónegyed kivételével (melyeket gondosan körülzártak, s melyekben az élet ugyanúgy folyik tovább, mint korábban) olyan „körzetekben” élnek az emberek, ahol a pusztában maradás is mindennapi küzdelem. Az itt élő hordákat ezért akár fegyverrel

is kívül tartják a kiváltságosok kerületein. A regény szereplői a város szerencsésebbjei, akik védett környezetben élnek minden napjaikat, és igyekeznek megfeledezni nélkülöző embertársaikról. Ez viszonylag könnyen sikerül is nekik, egy iszonyatosan önző világot építenek fel, melyben nincs helye a szerencsétlenebb sorsú embereknek, a sajnálatnak, az együttérzésnek. A disztópia nem is azért félelmetes, mert egy diktatórikus rendszer működését látjuk, egy paranoiás, állandóan golyóálló mellényben közlekedő, nyugtatókon élő, korrupt kormányzóval az Egységes Össz nemzeti Kormányzóság (EÖK) élén, hanem azért, mert egy, a másik fájdalomra, szenvedésére teljesen érzéketlen társadalomba csöppenünk. Az elzárt szegregátumokban éhező gyerekek itt már nem képesek elérni az ingerküszöböt, minden szereplő azt hazudja magának, hogy egy kellemes, elfogadható világban él, a társadalmi szolidaritásnak, a másik emberért érzett felelősségnek nyomait sem találjuk. Ebbe a társadalomba kiválóan be tud illeszkedni a főhős, aki áldozatait is saját klientúrájából szedi, és ellenállhatatlan férfiként képes becserkészni és manipulálni őket. Persze ezek az áldozatok sem teljesen ártatlan emberek, feleségük, szeretőik maguk is a kiválasztottak világában élnek, és elsősorban önmagukra összpontosítanak. A főhős mellett részletesen kidolgozott és emlékezetes karakter az egyik páciens, aki saját történetét mindvégig egyes szám első személyben meséli (ellentétben a regény többi részében uralkodó E/3-ban megszólaló mindentudó elbeszélővel), gyermektelen, kora negyvenes egyetemi oktató, aki berendezte saját kellemes kis életét, minden nehézséget elutasítva azonban végül csak a boldogtalanságig jutott. De nemcsak ő, a legtöbb szereplő önmagának él, egy-két esetlegesnek tűnő kivételtől eltekintve.

A regény kis mozaikokból építkezik, az egyes fejezetek önálló novellákként is megállnák a helyüket, ezekben az író a legjobb elbeszéléseinek színvonalát és technikai

eljárásait idézi. Rövid, aprólékosan megvilágított és részletezett jelenetek állnak össze, hogy végül kiadják a teljes regényt, melyben ezek a kisformák nagyon kidolgozottan és strukturáltan kapcsolódnak össze. A rövidebb, epikus formák felőli építkezés egyáltalán nem problematikus, a szerző be tudja kapcsolni ezeket a regény kiterjedtebb, monumentálisabb szerkezetébe. Ezek között a jelenetek között nem minden mutat közvetlenül a cselekmény felé, vannak olyanok is, melyek atmoszférát teremtenek, és olyanok is, melyek egy adott szereplő vagy több szereplő jellemzését mélyítik, húzzák alá. Az egyik legmegrázóbb ilyen jelenet például a *vergődött hideg izzással* című fejezetben található, lényege, hogy egy macska az autó motorházába fialt, de mire a gépkocsiban utazók az állandó nyávogást hallgatva megértik, sajnos már késő. Kreutzer és a felesége teljesen másként reagálnak a háborzongató eseményre, ez is jelzi a személyiségeik különbségét és a közöttük levő feszültséget: „Petra állt a hidegben, a könyveit fehéren ráfagyttak az arcára. Busszal indult haza, dr. Kreutzer pedig elhajtott a szervizbe, hogy kitisztíttassa az egész rohadt motort.” A rövid jelenetekből kiválóan épülnek a karakterek, és időről időre újabb árnyalatokkal gazdagodnak, esetleg ellentmondásossá válnak. Az író novellistaként mestere a sűrítésnek, annak, hogy egy-egy fragmentumba, egy apró mozdulatba vagy egy beszélgetésbe is komoly mélységet, tétet, illetve az egész személyiségre fényt vető mozzanatot építsen be.

Nemcsak a novellista, de a költő Tóth Krisztina keze nyoma is észrevehető a szövegben, egyes leíró részekben megcsillan a lírára jellemző metaforikus és atmoszférateremtő látás- és beszédmód: „A máladozó, elemes szalagházak réseiből mostanra kiszabadultak a gumitömítések, és ha fúj a szél, a hosszú, fekete szalagok ostorként csapkodják a sűrű, gigantikus épületek oldalát. Ha meg végleg kikezdi őket az eső, a szél és a napsütés, akkor darabokban leválnak. Hevernek a beton-

járdákon összetekeredve, mint a megégett kigyótetemek.”

Bár *A majom szeme* alapvetően disztópia és társadalomkritika, a legerőteljesebb dimenziója mégsem ez, hanem az emberi kapcsolatok sokfélesége, ezeknek a viszonyoknak a minősége. Azt állítja a fókuszba, hogyan keresik egymást az emberek, mennyiféle kapcsolódás alakulhat ki közöttük. A regény kezdete például egy nagyon erőteljes indítás, melyben egy fiatal fiú követ egy középkorú nőt, kapcsolatba szeretne lépni vele, nem teljesen világos, miért. A zaklatásnak és fenyegetőnek tűnő közeledés mögött – és ez is csak lassanként derül ki – teljesen érthető motiváció áll, a fiú mégsem tud kapcsolatba kerülni a nővel. Az emberek között létrejövő (vagy éppen létre nem jövő) viszonyok foglalkoztatják Tóth Krisztinát ezúttal is: az, hogyan beszél egy teljhatalmú diktátor a környezetével, hogyan kommunikál egy válófélben levő házaspár, hogyan él egymás mellett egy egymástól rég elhidegült férj és feleség, hogyan érez egy igazi szerelmespár vagy egy pszichiáter és páciense. Ezekben a relációkban egyébként feltűnően sok az anya-gyerek kapcsolat, és szinte mindegyik diszfunkcionális.

Az anyaság fontos motívuma a szövegnek, az elbeszélő sokféle aspektusból közelíti meg ezt a szoros köteléket: a pszichia-

ter-főhős az első fejezetek egyikében veszíti el anyját, bukkan rá mozdulatlanul egy fotelban ülve; egy fiatal, állami gondozott fiú örülten keresi az édesanyját, de felbukkan olyan mellékszereplő is, aki kábítószer-túladagolásban elveszített fiát és valaha volt idilli kapcsolatukat gyászolja. Az egyes szám első személyben megszólaló hősnő ugyan nem anya, de az ő esetében éppen az lesz az egyik legfontosabb kérdés, miért nem tudott anyává válni. Az anya-gyermek kapcsolatok sokfélesége, az idealizált elvárásokkal ellentétes üressége, sokja, az anyaság kényelmetlenségei, fáradságai mind előkerülnek a regény lapjain, ahol a fragmentumokból összeálló történet végül egy csattanóra fut ki, olyan fordulat áll be, mely meglepheti az olvasót. A városhoz közel radioaktív anyag szivárog, megfékezésére egy kis alakulatot állítanak össze, és ezzel kerül kapcsolatba a főhős is, akit a szöveg utolsó bekezdéseiben hirtelen olyan trauma ér, hogy a tükröbe nézve, saját arcában megpillantja a már említett, kísérletben résztvevő majom tekintetét. Mintha a megrázó kódtatás és a félelem hatására váratlanul megjelenne benne a lélek, melynek eddig legfeljebb hült helyét láthattuk. A regény egyik legfontosabb kérdésére reflektál ez a váratlan felismerés, arra, hogy vajon hol lakozik a lélek, és létezik-e egyáltalán?

Kolozsi Orsolya

KOLOZSI ORSOLYA (1980) tanár, kritikus, az MMA Művészeti Ösztöndíjprogram ösztöndíjasa. Legutóbbi kötete: *Olvasonézet* (válogatott kritikák, 2021).